

כחלק מתהליך הלחימה בעזה, בנו בצה"ל ציר של אספקת מזון ותחמושת, המאפשר את המשך הלחימה. המשך אספקת הלחימה הוא צורך בסיסי בלחימה, וצבאות רבים הפסידו בקרבות בגלל חוסר במזון וציוד. לדוגמא, במלחמת העולם השנייה הפסידו הגרמנים במערכה נגד הרוסים, בין השאר בגלל חוסר בציוד. הרוסים שהיו מודעים לכך, התשמשו בין השאר בנוהל 'אדמה חרוכה', בו שורפים כל מקום אותו נוטשים, וכך מונעים מהאויב להשתמש במזון וציוד שהשאירו התושבים והצבא הנסים.

בעקבות כך נעסוק השבוע בשאלה, האם מותר לחיילים לאכול בזמן המלחמה מאכלות אסורים אותם מצאו בבתי האויב. נראה את מחלוקת הרמב"ם והרמב"ם בעניין זה, הכרעת האחרונים, והאם מותר לחיילים יהודים הנלחמים בצבאות זרים (כמו שהיה במלחמות העולם הראשונה והשנייה), לאכול מאכלות אסורים. בנוסף, נעסוק בשאלה בה עסקנו כבר בעבר (יום כיפור שנה ד'), האם יש לברך על אכילת מאכלות אסורים, בשעת מלחמה או במקרה של פיקוח נפש.

קולת דחזיר

האם מותר לאכול במלחמה מאכלות אסורים? בפרשת ואתחנן (ו, יב) כותבת התורה, שכאשר עם ישראל ייכנס לארץ ישראל ימצא בה: "בָּתִּים מְלֵאִים כְּלֵי-טוֹב אֶשֶׁר לֹא-מֵלֶאֱתָ... וְאֶכְלֶתְּ וְשָׂבַעְתָּ". הגמרא במסכת חולין (ז ע"א) דורשת מפסוק זה, שגם אם בני ישראל ימצאו מאכלות אסורים כמו קולת חזיר בבתי הגויים, מותר להם לאכול. נחלקו הראשונים בביאור ההיתר:

א. **הרמב"ם** (שם, י) כתב, שדין זה מיוחד בהלכות כיבוש ארץ ישראל, וכפי ששמע מלשון הפסוק העוסק בכניסה לארץ. להבנתו, כאשר בני ישראל כבשו את הארץ, הותר להם באופן חריג לאכול את כל האוכל הנמצא בה. עם זאת סייג, שדברים הנוגעים לעבודה זרה כמו יין נסך, לא הותר להם בכניסה לארץ, כי עליהם נאמר 'שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו'. ובלשוננו:

"לא בשביל פיקוח נפש או רעבון בלבד הותר בשעת מלחמה, אלא לאחר שכבשו הערים הגדולות והטובות וישבו בהן התיר להם שלל אויביהם. ולא בכל חלוצי צבא, אלא בארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו כמו שמפורש בעניין... וכן יין נסך שהזכיר אינו אמת, שבכל איסורי עבודה זרה היא עצמה ומשמשיה ותקרובת שלה הכל אסור, שנאמר (להלן ז כו) שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא."

ב. **הרמב"ם** (מלכים ה, א) חלוק וסבור, שהיתר מאכלות אסורים נאמר בכל מלחמה בה משתתפים חלוצי הצבא, אבל רק בתנאי שהם רעבים ולא מוצאים דבר מה כשר לאכול. כפי שהעיר **הרדב"ם** (שם), הרמב"ם לא דן במקרה של פיקוח נפש, שאם כן פשוט שהותרו מאכלות אסורים, אלא שבמלחמה לא צריכים להתאמץ על מנת להשיג אוכל כשר, שכן על החיילים להתמקד בלחימה.

כיצד יתמודד הרמב"ם עם לשון הפסוק, ממנו משמע שמדובר דווקא במלחמה שבכניסה לארץ ישראל? **הכפתור ופרח** (פרק יא) שצעד בשיטת הרמב"ם ביאר, שלמרות שבכניסה לארץ אלוקים עזר לנלחמים, בכל זאת המלחמות היו קשות, ולכן כתבה התורה שמוותר להם לאכול מאכלות אסורים בהזדמנות זו שכן אז היה צורך בחידוש הלכה זו.

מלחמת מדיין

במלחמת מדיין חידשה התורה, שכלי של גוי זקוק להגעה מהמאכלות הבלועים בו. על בסיס הבנתו, הסביר **הרמב"ם** (במדבר לא, כג), מדוע הדין התחדש דווקא במלחמה זו, ולא במלחמת סיחון ועוג שהתרחשה לפני כן. מלחמת סיחון ועוג הייתה מלחמת כיבוש הארץ, ומאכלותיהם וכליהם היו מותרים, מה שאין כן במלחמת מדיין שהייתה נקמה בלבד. מדוע לדעת הרמב"ם נאמר הדין רק במלחמת מדיין, וכלי סיחון ועוג לא היו זקוקים להגעה אחרי המלחמה?

א. **המנחת חינוך** (מצווה תקכז) בעקבות כך צמצם את שיטת הרמב"ם וכתב, שלמרות שהרמב"ם התיר אכילת מאכלות אסורים גם במלחמת רשות שאין מטרתה לכבוש חלקים מארץ ישראל, בכל זאת התיר רק במקרה בו יש כוונה לכבוש את השטח ולהישאר בו. לכן רק במלחמת מדיין שלא הייתה כוונה להישאר בשטח, מאכלותיהם נאסרו באכילה והיה צריך להגעיל את כליהם. ובלשוננו:

"וקושיא על הרמב"ם שאינו מחלק, וכולי עלמא שרי, אם כן למה ציווה על מדין ולא על סיחון ועוג?... ולרמב"ם גם כן ניחא, דמבואר בדבריו כאן 'דחלוצי צבא וכו' ויכבשו וישבו', אם כן כל המלחמות הרשות להרחיב את הארץ, אם כובשין ויושבין הותר להם אף בארצות אחרות, ובאינם יושבים רק חוזרים אינו נוהג דין זה."

ב. **בדעת זקנים מבעלי התוספות** (מובאים בציץ אליעזר יח, ע) העלו שתי אפשרויות נוספות, ולפיהם עולה שלדעת הרמב"ם אין צורך בכיבוש השטח כדי שיהיה ניתן לאכול מאכלי גויים. הראשון, מלחמת סיחון ועוג הייתה ביערות, כך שלא היו כלים להגעיל לאחר המלחמה. השני, במלחמת סיחון ועוג כל השלל היה מוקדש לה', ולכן לא היה שייך להכשיר את הכלים אחר כך.

חיילי הבריגדה

על בסיס האמור עד כה יש לדון בחיילי הבריגדה, שהצטרפו לכוחות הברית למלחמה בגרמניה הנאצית במלחמת העולם השנייה. לכאורה, לפי הרמב"ם היה אסור להם לאכול מאכלות אסורים, שכן זו לא מלחמה לכיבוש ארץ ישראל. ולפי הרמב"ם יהיה מותר להם לאכול, שכן בכל מלחמה בה יש מחסור במזון מותר לאכול מאכלות אסורים.

למרות זאת למעשה, פסק **הרב הרצוג** (היכל יצחק, או"ח מב) שאין להם לאכול (אלא אם כן מדובר כמובן בפיקוח נפש). בטעם הדבר נימק וטען, שגם הרמב"ם התיר רק כאשר מדובר במלחמה ישראלית, דהיינו בכוחות יהודים הנלחמים באויביהם, שהרי בהם עוסק הפסוק בפרשת ואתחנן. ההצטרפות למלחמה בנאצים, עם כל חשיבותה, אינה מלחמה יהודית, אלא מלחמה בה חיילים יהודים מצטרפים לכוחות גויים.

ברכה על אכילת איסור

לאחר שראינו את מחלוקת הפוסקים האם מותר לאכול מאכלות אסורים בזמן מלחמה, יש לדון בשאלה נוספת, האם יש לברך כאשר אוכלים מאכל איסור, בשעת מלחמה, פיקוח נפש או יום כיפור. בשאלה זו נחלקו הראשונים:

א. **הראב"ד** (הל' ברכות א, יט - כ) **והרא"ש** (ברכות ז, ב) סברו, שגם האוכל מאכל איסור במזיד ועובר עבירה, בכל זאת חייב לברך על אכילתו. ראייה לדבריהם הביא מהגמרא במסכת ברכות (מה ע"א) הכותבת, שהאוכל מאכל איסור אינו מצטרף לזימון כיוון שאין אכילתו נחשבת אכילת קבע שאפשר להצטרף אליה (וכמו האוכל פירות), משמע שלזימון אינו מצטרף אך עליו לברך.

את דברי הגמרא בבבא קמא (צד ע"א) הכותבת שהגוזל חטים ועושה ממנה מצה "אין זה מברך אלא מנאץ" פירשו, שאין הכוונה שאין עליו לברך כיוון שברכתו נאצה, אלא אדרבה, על אף שברכתו נאצה מכל מקום עליו לברך על אכילתו, כי אין להנות מהעולם הזה ללא ברכה. ובלשון הרא"ש:

"אכל טבל, כתב רבינו משה ז"ל שאינו מברך עליו לא בתחילה ולא בסוף, והראב"ד ז"ל השיג עליו וזה לשונו טעה בזה טעות גדול, שלא אמרו אין מברכין אלא שאין מזמנים עליהם לומר שאין להן קביעות לזימון הואיל ואוכלים דבר איסור, והוא כעין אכילת פירות שאין להן קביעות לזימון, אבל ברכה תחילה וסוף למה לא יברכו הואיל ונהנה ונראה כדבריו."

ב. **הרמב"ם** (הל' ברכות שם) חלוק על דברי הראב"ד וסובר, שהאוכל מאכל איסור בין במזיד ובין בשוגג אינו מברך על אכילתו. הוא סבר שכאשר הגמרא בבבא קמא כותבת שאין זה מברך אלא מנאץ, כוונתה לומר שאין לברך כלל, שהרי כל מטרת הברכה היא לברך את הקב"ה, ואם יש בכך ניאוך הברכה מאבדת את מטרתה.

מה הדין כאשר אדם אוכל מאכל איסור בהיתר, כמו לדוגמה מאכל איסור בזמן השואה או חולה ביום כיפור? מדברי הרמב"ם עולה, שבמקרה מעין זה עליו לברך, שהרי הסיבה שאין לברך על מאכל איסור היא שיש בכך ניאוך לקב"ה, אבל אם יש לכך היתר וחובה הלכתית, שוב יש בכך ברכה ולא ניאוך. ובלשון הבית יוסף (או"ח ס' רד) שהבין כך את הרמב"ם:

"מה שפטר מברכה אוכל דבר איסור במקום סכנה אין כן דעת הרא"ש, שהרי כתב שחולה שאכל ביום הכפורים מברך, ועוד שכבר נתבאר בסימן קצ"ו שהרא"ש סובר כהראב"ד שאוכל דבר איסור מברך עליו. ושם נתבאר דלהרמב"ם אינו מברך עליו, ומיהו היכא שאוכל דבר איסור לרפואת חולי נראה דלהרמב"ם נמי (=ג) מברך עליו."

ג. **הרא"ה** בפירושו למסכת ברכות (ד"ה אכל טבל) צעד בגישה שלישית וסבר, שגם האוכל בהיתר מאכל שאיסורו מדאורייתא אינו מברך. בטעם החילוק בין איסור דאורייתא לדרבנן ביארו, שאיסור דאורייתא אסור במהותו, ומשום כך אין זה משמעות לכך שחכמים התירו לאוכלו במקום הצורך, אחרי הכל המאכל אסור באכילה ולכן אין לברך עליו. איסור דרבנן לעומת זאת אינו אסור במהותו, אלא רק מדברי חכמים, ומשום כך הם שאסרו את המאכל גם יכולים להתירו באכילה, ויש לברך עליו.

להלכה

כשם שנחלקו הראשונים בפסק ההלכה, כך נחלקו האחרונים:

א. **השולחן ערוך** (רצו, ב) פסק כדעת הרמב"ם, שאין מברכים על אכילת מאכל אסור רק כאשר יש איסור באכילתו, אבל חולה האוכל ביום כיפור או אדם הנמצא בסכנת חיים או במלחמה, ונאלץ לאכול מאכלות אסורות, עליו לברך. עם כל זאת, וודאי שגם לשיטתו האוכל לפני קידוש, למרות שאסור לו לאכול, יברך על אכילתו, כי הבעיה היא בזמן האכילה ולא במאכל עצמו.

מה דין אכילה איסור ביום כיפור? לכאורה גם האוכל באיסור ביום כיפור עליו לברך, שהרי הבעיה היא בזמן האכילה ולא בעצם המאכל. למרות זאת כתב **הבית יוסף** (או"ח ס' רד) שלא יברך, ככל הנראה הבין, שמכיוון והתורה אסרה לאכול ביום זה, ממילא כל אכילה נחשבת כמו אכילה של דבר איסור ממש. ובלשונו ערוך השולחן (שם) שהביא את הדברים:

"כתב הרמב"ם סוף פרק א', כל האוכל דבר האסור בין בזדון בין בשגגה אינו מברך עליו לא בתחילה ולא בסוף. כיצד הרי שאכל טבל של דבריהם וכו' אינו מברך. וכן פסקו רבינו יונה והרשב"א כהרמב"ם וכן מבואר מלשון רש"י במשנה דשלושה שאכלו עיין שם, וכן פסק רבינו הבית יוסף בסעיף א."

ב. **הב"ח** (רד, ז) חלק ופסק כדעת הרא"ה, שהאוכל מאכל האסור מדאורייתא אפילו בשעת היתר אינו מברך, וכל שכן האוכל במזיד או בשוגג מאכל איסור. גם **הילקוט יוסף** (רד, יג), על אף שבדרך כלל צועד בעקבות השולחן ערוך, פסק כדעה זו בגלל ש"ספק ברכות להקל".

עם זאת נקטו (וגם במקרה זה בניגוד לפסק השולחן ערוך), שהאוכל מאכל כשר באיסור ביום כיפור יברך על אכילתו. בטעם הדבר נימק הב"ח, שביום כיפור המאכל שלעצמו מותר, ואין הוראת התורה שאסור לאכול גורמת למאכל להיחשב כאסור. גם הילקוט יוסף, למרות שלכאורה היה אמור לפסוק שלא לברך כיוון שספק ברכות להקל, כתב שנהגו לברך.

ג. **הט"ז** (שם) בדעה שלישית ממוצעת סבר, שרק האוכל מאכל איסור במזיד אינו מברך, אבל האוכל בשוגג צריך לברך ברכה אחרונה, וכן פסק **ערוך השולחן**. בטעם הדבר נימקו, שכאמור הסיבה לדעת הרמב"ם שאין לברך על מאכל איסור היא שברכה זו אינה ברכה אלא ניאוך. אלא שלטענתם, גם כאשר אדם אכל בשוגג, כיוון שהוא לא עשה בדווקא נגד רצון ה', עליו לברך.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו¹...

¹ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com